

Καθηγητής Τμήματος Θεολογίας Ε.Κ.Π.Α.
Χρήστος Καρακόλης

Η ΠΡΑΚΤΙΚΗ ΤΗΣ ΝΗΣΤΕΙΑΣ ΣΤΟΝ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΚΟΣΜΟ ΥΠΟ ΤΟ ΦΩΣ ΤΗΣ ΜΑΡΤΥΡΙΑΣ ΤΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΠΑΥΛΟΥ

ABSTRACT

Fasting is undeniably one of the religious practices that form the identity of the members of the Orthodox Church. Among other points, the official document on fasting of the Holy and Great Council of Crete focuses on the need for the local Churches to apply the principle of oikonomia when necessary. However, in the pertinent argumentation, there is hardly any reference to the relevant witness of the New Testament. The present paper attempts to fill in this blank by presenting St. Paul's teaching on abstinence from idol food as an important contribution to this discussion.

While Paul is not interested in the practice of fasting per se, he is concerned with the problem of believers eating or avoiding idol food. According to him, Christians with a strong conscience should feel free to consume idol food. However, they also have to take into account their brethren with a weak conscience who think of such practice as participation in idolatry. If necessary, the first ones should be even prepared to give up their right of eating meat so as not to scandalize the latter. It is then clear that St. Paul understands abstinence from food as a condescension to spiritual weakness.

Contemporary civilization has created new serious health disorders, which are partly due to modern-day eating habits. For this, as well as for other reasons, many Christians nowadays cannot and should not be fasting in the traditional way. Taking into consideration the Pauline testimony, the historical diversity of the practice of fasting, as well as the complexity of contemporary problems, an individualized understanding and application of both akribeia and oikonomia is required. In addition, Church members should be encouraged to reach spiritual maturity, so that they are able to take responsibility for both their spiritual and their physical health.

Η νηστεία ανήκει στις θρησκευτικές πρακτικές που βρίσκονται στον πυρήνα της ορθόδοξης χριστιανικής πίστης και ζωής και καθορίζουν την ταυτότητα των μελών της Ορθόδοξης Εκκλησίας.¹ Η ανάγκη προσαρμογής της πρακτικής της νηστείας στα δεδομένα και τις συνθήκες

---

¹ Ο Rastko Jovic, «The Importance of Fasting and Its Observance for Tomorrow», *Studia Universitatis Babeş-Bolyai Theologia Orthodoxa*, 67/1 (2017) 107.110-111, ορθώς απορρίπτει ως ξένο προς το πνεύμα της Ορθόδοξης Εκκλησίας τον προσδιορισμό της ταυτότητας των μελών της αποκλειστικά με βάση τις τροφές. Ωστόσο θεωρούμε ότι η νηστεία καθεαυτήν ως ασκητική πρακτική με τις πολλές και διαφορετικές όψεις και εφαρμογές της είναι αναμφισβήτητα σύμφυτη με την ορθόδοξη χριστιανική ταυτότητα.

του σύγχρονου κόσμου επισημάνθηκε και συζητήθηκε προσυνοδικώς.² Στο σχετικό κείμενο-απόφαση που εξέδωσε η Αγία και Μεγάλη Σύνοδος της Κρήτης³ οι αναφορές στην αγιογραφική θεμελίωση του θεσμού και της πρακτικής της νηστείας είναι ελάχιστες και αποσπασματικές (βλ. παρ. 1 και 2), ενώ τίθενται επιπλέον και εκτός του ιστορικού πλαισίου αναφοράς τους. Ειδικά εκ των κειμένων του Αποστόλου Παύλου υπάρχει μία μόνο αναφορά άμεσα σχετιζόμενη με τη νηστεία (Ρωμ. 14,21). Ωστόσο μια συγκροτημένη προσέγγιση στο θέμα της νηστείας θα έπρεπε μεταξύ άλλων να εξετάσει λεπτομερώς και τα όσα ο Απόστολος των Εθνών διαλαμβάνει σχετικά με το θέμα αυτό στις επιστολές του. Εκτός του ότι πρόκειται για τον κορυφαίο απόστολο του Χριστιανισμού μαζί με τον Απόστολο Πέτρο, ο Απόστολος Παύλος είναι ο πρώτος Χριστιανός συγγραφέας και ο μόνος εντός του 1^{ου} αιώνα μ.Χ. που μας παρέχει σαφή εικόνα για την εσωτερική ζωή, τις πρακτικές και τα προβλήματα των αρχέγονων εκκλησιαστικών κοινοτήτων, δύο έως τρεις δεκαετίες μετά την ανάσταση του Κυρίου.⁴ Επομένως, εάν θέλουμε ως Εκκλησία να γνωρίσουμε εις βάθος τις ρίζες, να παρακολουθήσουμε την ιστορική πορεία και να κατανοήσουμε την παρούσα πραγματικότητα της συλλογικής μας ύπαρξης, όχι μόνο στο θέμα της νηστείας, αλλά και ευρύτερα, οφείλουμε εξάπαντος να εγκύψουμε στις πολύτιμες πληροφορίες που διασώζει ο Απόστολος Παύλος στα κείμενά του.

Στην παρούσα εισήγηση επιδιώκουμε να συμπληρώσουμε αυτό το κενό που αφήνει το περί νηστείας κείμενο της Αγίας και Μεγάλης Συνόδου. Βασική θέση μας αποτελεί ότι η συναφής προς το θέμα της νηστείας διδασκαλία του Αποστόλου Παύλου περί της βρώσεως κρέατος μπορεί να συμβάλει σημαντικά στην ουσιαστική κατανόηση και αντιμετώπιση του σύνθετου ζητήματος της εφαρμογής της νηστείας στον σύγχρονο κόσμο.

Βάσει των ανωτέρω θα παρουσιάσουμε συνοπτικά τη σχετική μαρτυρία των επιστολών προς Ρωμαίους και Α΄ προς Κορινθίους,⁵ θα αντιπαραβάλουμε τη μαρτυρία αυτήν προς τα επικρατούντα στη σύγχρονη πραγματικότητα και, τέλος, θα διατυπώσουμε συμπερασματικά κάποιους προβληματισμούς που αφορούνται από το περί νηστείας κείμενο της Αγίας και Μεγάλης Συνόδου της Κρήτης.

1. Η περί νηστείας διδασκαλία του Αποστόλου Παύλου

---

² Βλ. για την ιστορία της σχετικής συζήτησης Μαρίνας Β. Κολοβοπούλου, «“Η σπουδαιότητα της νηστείας και η τήρησις αὐτῆς σήμερον”. Δρώμενα ἀπὸ τὴν πορεία πρὸς τὴν Ἁγία καὶ Μεγάλη Σύνοδο τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας», *Θεολογία*, 87/1 (2016) 195-206.

³ «Ἡ σπουδαιότης τῆς νηστείας καὶ ἡ τήρησις αὐτῆς σήμερον» στην ιστοσελίδα http://www.orthodoxconference.theosch.auth.gr/official_gr/3.pdf.

⁴ Σχετικά με τη χρονολόγηση των επιστολών του Αποστόλου Παύλου βλ. ενδεικτικά Κωνσταντίνου Ι. Μπελέζου, *Χρυσόστομος καὶ Ἀπόστολος Παῦλος: Χρονολογική ταξινόμηση τῶν παύλειων ἐπιστολῶν καὶ χρυσοστόμεια Ἑρμηνευτική*, εκδόσεις: Διήγηση, Ἀθήνα, 2008, 34-78.

⁵ Ρωμ. 14,1-15,13· Α΄ Κορ. 8,1-13.

Για να αντιληφθούμε τη θέση του Αποστόλου Παύλου έναντι των τροφών, πρέπει καταρχάς να αναφερθούμε στο ιουδαϊκό παρελθόν του.

Ο Απόστολος Παύλος τονίζει ότι είναι αληθινός Εβραίος με Εβραίους γονείς, από τη φυλή του Βενιαμίν, έλαβε μία εβδομάδα μετά τη γέννησή του την περιτομή και υπήρξε Φαρισαίος ως προς την τήρηση του νόμου, και διώκτης της Εκκλησίας από ζήλο για τον Θεό (Φιλ. 3,5-6).⁶ Ιδιαίτερη σημασία για τη θεματική της παρούσας εισήγησης έχει από τα ανωτέρω ιδιαίτερα η έκφραση «κατὰ νόμον Φαρισαῖος», η οποία συνδυαζόμενη με την έκφραση «κατὰ δικαιοσύνην τὴν ἐν νόμῳ γενόμενος ἄμεμπτος» σημαίνει ότι ως Ιουδαίος ο Παύλος⁷ τηρούσε όλα τα των Φαρισαίων, δηλαδή όχι μόνο τα επιβαλλόμενα από τον γραπτό νόμο, αλλά και τις προφορικές παραδόσεις των πρεσβυτέρων.⁸ Στις παραδόσεις αυτές συγκαταλεγόταν και η νηστεία «δὺς τοῦ σαββάτου» (Λουκ. 18,12), αλλά και διάφορες άλλες νηστείες συνδεόμενες με εορτές του Ιουδαϊσμού ή ιουδαϊκές επετείους.⁹

Πέρα από τις γνωστές σχετικές αναφορές στα συνοπτικά ευαγγέλια,¹⁰ επιβεβαιώνεται πράγματι και από μεταγενέστερες ραββινικές πηγές,¹¹ αλλά και από τα διαλαμβανόμενα στη *Διδαχή*,¹² ότι οι Φαρισαῖοι νήστευαν ὄντως δύο ημέρες ανά εβδομάδα. Η πρακτική αυτή είναι παρόμοια με τη χριστιανική νηστεία της Τετάρτης και της Παρασκευής, που ήδη μαρτυρείται στη *Διδαχή* (8,1). Οφείλουμε να παρατηρήσουμε βέβαια στο σημείο αυτό ότι η *Διδαχή* αποτελεί ένα ιουδαιοχριστιανικού προσανατολισμού κείμενο που μαζί με το κατά Ματθαίον Ευαγγέλιο εκπροσωπεί σε θέματα τήρησης των νομικών εντολών θέσεις αρκετά διαφορετικές από αυτές που διατυπώνει ο Παύλος στις επιστολές του.¹³

Βάσει των ανωτέρω, το κείμενο ερώτημα στην παρούσα συνάφεια είναι εάν ο Παύλος συνέχισε να τηρεί τις προβλεπόμενες από τον Νόμο και τις παραδόσεις των πρεσβυτέρων φαρισαϊκές νηστείες ακόμη και μετά τη μεταστροφή του. Ο ίδιος αναφέρει στο 3^ο κεφάλαιο της

---

6 Για το ιουδαϊκό παρελθόν του Παύλου βλ. Martin Hengel, *The Pre-Christian Paul*, SCM Press/ Trinity Press International, London/ Philadelphia, 1991.

7 Το ιουδαϊκό όνομα του Παύλου ήταν «Σαούλ ή Σαῦλος» κατά τη μαρτυρία των Πράξεων 7,58· 8,1.3 κ.τ.λ.

8 Βλ. σχετικά Μάρκ. 7,3.5.

9 Βλ. Veronica E. Grimm, *From Feasting to Fasting, the Evolution of a Sin: Attitudes to Food in Late Antiquity*, Routledge, London and New York, 1996, 13-31.

10 Σύμφωνα με τις πληροφορίες αυτές τόσο οι Φαρισαῖοι, όσο και οι μαθητές του Ιωάννη του Βαπτιστή, νήστευαν τακτικά, βλ. Ματθ. 9,14· Μάρκ. 2,18· Λουκ. 5,33.

11 Για τις νηστείες του αρχαίου Ιουδαϊσμού σύμφωνα με τις μαρτυρίες της ραββινικής γραμματείας βλ. Hermann L. Strack und Paul Billerbeck, *Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrasch IV: Exkurse zu einzelnen Stellen des Neuen Testaments. Abhandlungen zur neutestamentlichen Theologie und Archäologie: Erster Teil*, Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München (4η έκδ.), 1928, 77-114.

12 Διδ. 8,1: «Αἱ δὲ νηστεῖαι ὑμῶν μὴ ἔστωσαν μετὰ τῶν ὑποκριτῶν· νηστεύουσι γὰρ δευτέρᾳ σαββάτων καὶ πέμπτη, ὑμεῖς δὲ νηστεύσατε τετράδα καὶ παρασκευήν».

13 Βλ. αντιπροσωπευτικά Kari Syreeni, «The Sermon on the Mount and the Two Ways Teaching of the Didache», στο Huub van de Sandt (επιμ.), *Matthew and the Didache: Two Documents from the Same Jewish-Christian Milieu?*, Royal van Gorcum/ Fortress, Assen/ Minneapolis, 2005, 87-103.

προς Φιλιππησίους Επιστολής τα εξής ως προς τα προαναφερθέντα ιουδαϊκά του προσόντα και προνόμια, αλλά και τις ιουδαϊκές πρακτικές που εφήρμοζε και που του προσέδιδαν την αίσθηση του αμέμπτου «κατὰ δικαιοσύνην τὴν ἐν νόμῳ»:

«⁷ Ἀλλὰ ἅτινα ἦν μοι κέρδη, ταῦτα ἤγημαι διὰ τὸν Χριστὸν ζημίαν. ⁸ ἀλλὰ μενοῦνγε καὶ ἡγοῦμαι πάντα ζημίαν εἶναι διὰ τὸ ὑπερέχον τῆς γνώσεως Χριστοῦ Ἰησοῦ τοῦ κυρίου μου, δι' ὃν τὰ πάντα ἐζημιώθην, καὶ ἡγοῦμαι σκύβαλα, ἵνα Χριστὸν κερδήσω ⁹ καὶ εὐρεθῶ ἐν αὐτῷ, μὴ ἔχων ἐμὴν δικαιοσύνην τὴν ἐκ νόμου ἀλλὰ τὴν διὰ πίστεως Χριστοῦ, τὴν ἐκ θεοῦ δικαιοσύνην ἐπὶ τῇ πίστει, ¹⁰ τοῦ γνῶναι αὐτὸν καὶ τὴν δύναμιν τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ καὶ [τὴν] κοινωνίαν [τῶν] παθημάτων αὐτοῦ, συμμορφιζόμενος τῷ θανάτῳ αὐτοῦ, ¹¹ εἴ πως καταντήσω εἰς τὴν ἐξανάστασιν τὴν ἐκ νεκρῶν».

Ἐχει ιδιαίτερη σημασία ὅτι στον στ. 3,7 ὁ Απόστολος Παῦλος χρησιμοποιεῖ τὴ λέξη «πάντα», δηλαδή δεν ἐξαιρεῖ τίποτε. Ὅλα ὅσα θεωροῦσε κέρδη με βάση τὴν ιουδαϊκὴ καὶ φαρισαϊκὴ νοοτροπία του τα θεωρεῖ πλέον ἀχρηστα καὶ ἀπορριπτέα, προκειμένου να κερδίσει τὸν Χριστό καὶ να μὴν ἔχει πια τὴ δική του δικαιοσύνη που πηγάζει ἀπὸ τὴν τήρηση τοῦ Νόμου, ἀλλὰ τὴ δικαιοσύνη που προέρχεται ἀπὸ τὸν Θεὸ διὰ τῆς πίστεως στὸν Χριστό, μιὰ δικαιοσύνη που οικοδομεῖται πάνω στὴν πίστη καὶ ὄχι πάνω στα ἔργα. Ὁ Παῦλος ἀντιλαμβάνεται ὅτι ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο με αὐτὸν τὸν τρόπο, εἶναι δυνατόν να γνωρίσει ἐμπειρικὰ τὸν Χριστό καὶ τὴ σωτηριώδη δύναμη τῆς ἀναστάσεώς του, καὶ να ἔχει κοινωνία με τα παθήματά του μετέχοντας στὸν θάνατό του, ὥστε τελικὰ να φτάσει καὶ στὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάσταση. Ὁ Παῦλος λοιπὸν δεν ἀναφέρεται ἐδῶ ἀπλῶς σε μιὰ ἐναλλακτικὴ πρὸς τὸν φαρισαϊκὸ τρόπο οδοῦ σωτηρίας. Ἀντίθετα, ἰσχυρίζεται ὅτι ἡ μόνη οδὸς σωτηρίας εἶναι αὐτὴ που καὶ ὁ ἴδιος ἔχει ἀκολουθήσει καὶ γι' αὐτὸ παρουσιάζει ἐν συνόψει τὴν πορεία του πρὸς τὴν πίστη ὡς πρότυπο πρὸς μίμηση γιὰ τοὺς πιστοὺς. Αὐτὸ φαίνεται χαρακτηριστικὰ ἀπὸ τὴν προτροπὴ «συμμιμηταί μου γίνεσθε, ἀδελφοί» λίγους στίχους πιο κάτω (Φιλ. 3,17).

Μαζὶ λοιπὸν με τὴν ἐν γένει φαρισαϊκὴ ευσέβεια, ἡ ὁποία οικοδομεῖ τὴν «ἰδίαν δικαιοσύνην» (Ρωμ. 10,3), δηλαδή τὴν αυτοδικαίωση, ὁποσδήποτε ὁ Παῦλος ἀπορρίπτει καὶ τὴν συμπεριλαμβανόμενη σε αὐτὴν πρακτικὴ τῆς νηστείας. Οφείλουμε να υπογραμμίσουμε στὸ σημεῖο αὐτὸ ὅτι ὁ Παῦλος δεν μεταμορφώνει τὴ φαρισαϊκὴ πρακτικὴ τῆς νηστείας, δεν τὴ νοηματοδοτεῖ διαφορετικὰ, δεν τὴν ἐκχριστιανίζει, ἀλλὰ σαφέστατα τὴν ἀπορρίπτει, διαφορετικὰ ἀπὸ ὅ,τι ὁ συγγραφέας τῆς *Διδαχῆς*.¹⁴

Αὐτὸ δεν φαίνεται μόνο ἀπὸ τὴν ἐκφραση «πάντα ἡγοῦμαι σκύβαλα» (Φιλ. 3,8). Προκύπτει καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Παύλου στὴν πόλη τῶν Φιλιππῶν, ἐναντίον τῶν ὁποίων ὁ ἀπόστολος στρέφεται με δριμύτητα, ἦταν Ἰουδαιοχριστιανοί, οἱ ὁποῖοι κήρυτταν μεταξύ ἄλλων

---

¹⁴ Σημειωτέον ὅτι στα συνοπτικὰ εὐαγγέλια ἡ νηστεία παρουσιάζεται ὡς πνευματικὴ προετοιμασία, ἀλλὰ καὶ ὡς πένθος (βλ. π.χ. Λουκ. 5,35: «ὅταν ἀπαρθῇ ἀπ' αὐτῶν ὁ νυμφίος, τότε νηστεύσουσιν», πρβλ. καὶ Ματθ. 9,15· Μάρκ. 2,20). Εἶναι πολὺ πιθανόν να ὑπονοεῖται στὸ σημεῖο αὐτὸ ἡ μετέπειτα ἐκκλησιαστικὴ πρακτικὴ τῆς νηστείας, ἡ ὁποία ἀναφέρεται ρητῶς στὴ Διδ. 8,1.

την εξάρτηση της χριστιανικής ιδιότητας από τη διάκριση των τροφών, προωθούσαν δηλαδή νηστευτικές πρακτικές, καθώς επίσης και την πρακτική της περιτομής.¹⁵ Αυτός είναι ο λόγος που ο Παύλος τους κατηγορεί ότι ο Θεός τους είναι η κοιλία τους, ενώ η δόξα τους βρίσκεται στην αισχύνη τους (Φιλ. 3,19). Με άλλα λόγια, αντί να ασχολούνται με τον Θεό, ασχολούνται με τις τροφές¹⁶, ενώ παράλληλα καυχώνται για την περιτομή τους. Αυτούς ο Παύλος τους χαρακτηρίζει εχθρούς του σταυρού του Χριστού και προαναγγέλλει ότι το τέλος τους θα είναι η απώλεια (Φιλ. 3,18-19).

Αντίθετα, στις επιστολές του Παύλου, δεν συναντούμε καμία προτροπή προς τους Χριστιανούς των κοινοτήτων του να νηστεύουν. Οι πολυάριθμες και εκτεταμένες νουθεσίες του αφορούν στην εσωτερική πνευματικότητα και στη χρηστή συμπεριφορά.¹⁷ Στα κείμενα του Παύλου το ρήμα «νηστεύω» δεν χρησιμοποιείται ποτέ, ενώ το ουσιαστικό «νηστεία» αναφέρεται μόνο σε συνάψεις κακοπάθειας του ιδίου και των συνεργατών του,¹⁸ και όχι σε συνάψεις ευσεβούς πρακτικής. Εξάλλου ο Απόστολος δεν συνδυάζει ποτέ το ρήμα «ἀπέχω» με τροφές.¹⁹

Είναι αξιοσημείωτο ότι κατά τη μαρτυρία του Αποστόλου Παύλου δεν ετέθη κανένας όρος από τους «δοκοῦντας στύλους εἶναι»²⁰ της εκκλησίας των Ιεροσολύμων ως προς την ιεραποστολή του στα έθνη.²¹ Ωστόσο διαπιστώνουμε ότι ο Απόστολος Παύλος είναι σε θέση να αποδεχθεί, κατά συγκατάβαση, μια κάποιου είδους νηστευτική πρακτική. Το σημείο αυτό χρήζει ιδιαίτερου τονισμού: Η συγκατάβαση συνίσταται κατά τον Παύλο στην πρακτική της αποχής από τις τροφές και όχι στην πρακτική της κατάλυσης των τροφών. Εδώ όμως πρέπει να απαντήσουμε στο ερώτημα σχετικά με το είδος της νηστείας στην οποία αναφέρεται ο Παύλος.

Από τα όσα αναφέρει ο απόστολος στο 14^ο κεφάλαιο της προς Ρωμαίους Επιστολής του, σε συνδυασμό με το πρόβλημα της βρώσεως ειδωλοθύτων από μέλη της εκκλησίας της Κορίνθου,²²

---

15 Βλ. σχετικά με την ταυτότητα και τα χαρακτηριστικά των αντιπάλων του Παύλου στην πόλη των Φιλίππων Ιωάννη Δ. Καραβιδόπουλου, *Αποστόλου Παύλου Έπιστολές πρὸς Ἐφεσίους, Φιλιππησίους, Κολοσσαείς, Φιλήμονα*, εκδόσεις: Πουρναρά, Θεσσαλονίκη, 1981, 337-339.

16 Πρβλ. και τη σχετική παύλεια ρήση στο Α΄ Κορ. 6,13 «τὰ βρώματα τῆ κοιλία καὶ ἡ κοιλία τοῖς βρώμασιν, ὁ δὲ θεὸς καὶ ταύτην καὶ ταῦτα καταργήσει».

17 Βλ. ενδεικτικά Ρωμ. 12,1-15,13· Γαλ. 5,16-6,10· Φιλ. 1,27-2,18.

18 Β΄ Κορ. 6,5· 11,27.

19 Φιλ. 4,18· Α΄ Θεσ. 4,3· 5,22· Φιλήμ. 15.

20 Πρόκειται για τους Ιάκωβο, Πέτρο και Ιωάννη, βλ. Γαλ. 2,9.

21 Γαλ. 2,6: «Ἐμοὶ γὰρ οἱ δοκοῦντες οὐδὲν προσανέθεντο». Αντίθετα, στην εκδοχή για την λεγόμενη «Αποστολική Σύνοδο» των Πράξεων των Αποστόλων οι όροι που τίθενται από την ιουδαιοχριστιανική πλευρά στον Παύλο για την εκ μέρους του συνέχιση της ιεραποστολής στα έθνη σχετίζονται πρωτίστως με διατροφικές πρακτικές: οι προσήλυτοι στον Χριστιανισμό πρώην εθνικοί οφείλουν να απέχουν «ειδωλοθύτων καὶ αἵματος καὶ πνικτῶν καὶ πορνείας» (Πράξ. 15,20.29).

22 Βλ. Α΄ Κορ. 8,4-13· 10,25-11,1. Σχετικά με την προβληματική της κατάλυσης ή μη ειδωλοθύτων στην Κόρινθο βλ. John Fotopoulos, *Τα θυσιαστήρια δείπνα στη ρωμαϊκή Κόρινθο: Μια κοινωνικο-ρητορική ανάλυση του Α΄ Κορ. 8:1-11:1*, εκδόσεις: Πουρναρά, Θεσσαλονίκη, 2006, 257-359.

συμπεραίνουμε ότι υπήρχαν κάποιοι Χριστιανοί, πρωτίστως εξ Ιουδαίων, αλλά ενδεχομένως ανάμεσα σε αυτούς και κάποιοι προσήλυτοι ή «φοβούμενοι τὸν Θεόν»,²³ οι οποίοι απείχαν συστηματικά από τα ειδωλόθυτα. Πιθανώς οι ίδιοι συνέχιζαν να τελούν τις ιουδαϊκές εορτές και να τηρούν τις ιουδαϊκές νηστείες, όπως π.χ. τη νηστεία της ημέρας του εξιλασμού ή τη φαρισαϊκή νηστεία των δύο ημερών ανά εβδομάδα.²⁴ Ο Παύλος τους χαρακτηρίζει ασθενείς ως προς την πίστη (Α΄ Κορ 8,7-10) και αποδέχεται το να απέχουν από το κρέας, εφόσον αυτό προέρχεται από ειδωλολατρικές θυσίες,²⁵ αλλά κατά συγκατάβαση. Έτσι ο Παύλος τούς παρουσιάζει μεταφορικά ως ανήμπορους να σταθούν στα πόδια τους. Διατυπώνει όμως την ελπίδα ότι τελικά αυτό θα το πράξει ο Κύριος.²⁶

Από την άλλη πλευρά, ο ίδιος ο Παύλος κατατάσσει τον εαυτό του στους «δυνατούς» ως προς τη συνείδηση (Ρωμ. 15,1) αποσαφηνίζοντας ότι όλα τα βρώματα είναι καθαρά (Ρωμ. 14,20), καθώς επίσης και ότι η τροφή δεν μπορεί να αποτελεί κριτήριο πίστης, αφού ο Θεός θα την καταργήσει (Α΄ Κορ 6,13). Το κατεξοχήν κριτήριο της πίστης είναι η αγάπη (Α΄ Κορ 13,2). Βάσει της ηθικής αρχής «οφείλομεν ἡμεῖς οἱ δυνατοὶ τὰ ἀσθενήματα τῶν ἀδυνάτων βαστάζειν καὶ μὴ ἑαυτοῖς ἀρέσκειν» (Ρωμ. 15,1) ο Παύλος κηρύττει ότι οφείλουν οι «δυνατοί» να αποφεύγουν να σκανδαλίζουν τους ασθενείς και αδύνατους ως προς την πίστη τρώγοντας κρέας ή πίνοντας κρασί – που οι τελευταίοι θεωρούν απαγορευμένο λόγω της χρήσης του σε ειδωλολατρικές θυσίες και σπονδές (Α΄ Κορ 8,13) – αλλά και να μην τους περιφρονούν για την πνευματική τους ασθένεια (Ρωμ. 14,3.10). Από την άλλη πλευρά, οι ασθενείς και αδύνατοι ως προς την πίστη οφείλουν να συνεχίσουν να απέχουν από αυτές τις τροφές, διότι, εάν τις καταναλώσουν αντίθετα προς αυτό που τους υπαγορεύει η συνείδησή τους, τότε θα αθετήσουν την πίστη τους (Α΄ Κορ 8,7) και ό,τι δεν προέρχεται από την πίστη είναι αμαρτία (Ρωμ. 14,23). Εκτός αυτού, οι ασθενείς και αδύνατοι ως προς την πίστη οφείλουν να μην κατακρίνουν τους πνευματικά δυνατούς, εάν τους δουν να καταλώνουν τροφές, από τις οποίες οι ίδιοι απέχουν (Ρωμ. 14,3.10). Κανένας δεν δικαιούται να κρίνει τον δούλο ενός άλλου Κυρίου (Ρωμ. 14,4). Όλοι ανεξαιρέτως, δυνατοί και ασθενείς, είναι δούλοι του Θεού, επομένως ο Θεός είναι ο μόνος που έχει το δικαίωμα να τους κρίνει.

Μπορούμε με βάση τα ανωτέρω να συμπεράνουμε με ασφάλεια ότι στις ιδρυθείσες από τον Παύλο εθνικοχριστιανικές κοινότητες δεν υφίσταται θεσμοθετημένη νηστεία. Οι δυνατοί καταναλώνουν όλες τις τροφές αδιακρίτως δοξάζοντας τον Θεό. Οι ασθενείς και αδύνατοι ως προς την πίστη θέτουν περιορισμούς στη διατροφή τους, ενώ πιθανώς ακολουθούν και τις φαρισαϊκές διατάξεις περί νηστείας δύο ημερών ανά εβδομάδα. Ο μόνος λόγος της μη απόλυτης εκ μέρους του Παύλου κατάργησης αυτών των πρακτικών είναι η ασθένεια της πίστης. Από την

---

23 Περί προσηλύτων και «φοβουμένων τὸν Θεόν» βλ. Πράξ. 2,11· 6,5· 10,2.22· 13,16.26.43.

24 Πβλ. και Διδ. 6,3, όπου ο Ιουδαίοχριστιανός συντάκτης της προτρέπει τους Χριστιανούς να τηρούν τις προβλεπόμενες νηστείες κατά το μέτρο του δυνατού, αλλά οπωσδήποτε να απέχουν από τα ειδωλόθυτα: «Περί δὲ τῆς βρώσεως, ὃ δύνασαι, βάστασον· ἀπὸ δὲ τοῦ ειδωλοθύτου λίαν πρόσεχε, λατρεία γὰρ ἐστὶν θεῶν νεκρῶν».

25 Βλ. Α΄ Κορ. 8,7.

26 Ρωμ. 14,4: «δυνατεῖ γὰρ ὁ κύριος στήσαι αὐτόν».

άλλη πλευρά ο μόνος λόγος που οι δυνατοί οφείλουν να απέχουν από τροφές είναι ο ενδεχόμενος σκανδαλισμός των ασθενών ως προς την πίστη. Επομένως ο Παύλος δεν επιχειρηματολογεί με βάση τις ιουδαϊκές διατάξεις και παραδόσεις, οι οποίες έχουν πλέον ούτως ή άλλως παρέλθει,²⁷ αλλά με βάση την αγάπη προς τον αδελφό, δηλαδή σύμφωνα με τον νέο νόμο του Χριστού.²⁸

Σημειωτέον ότι στην μεταγενέστερη της εποχής του Παύλου και επικαλούμενη την παύλεια παρακαταθήκη Α΄ προς Τιμόθεον Επιστολή (4,3)²⁹ συναντούμε μία αναφορά σε αιρετικούς ψευδοδιδασκάλους, οι οποίοι κηρύττουν μεταξύ άλλων και την αποχή από βρώματα «ἃ ὁ θεὸς ἔκτισεν εἰς μετάληψιν μετὰ εὐχαριστίας τοῖς πιστοῖς καὶ ἐπεγνωκόσι τὴν ἀλήθειαν». Πρόκειται για κάποιου είδους νηστευτική πρακτική, την οποία απορρίπτει ο συντάκτης της επιστολής, χωρίς να παρέχει περαιτέρω σχετικές πληροφορίες. Αντίθετα, σε κανένα σημείο των Ποιμαντικών Επιστολών δεν υπάρχει προτροπή του συγγραφέα προς τους παραλήπτες για κάποιου είδους νηστεία σύμφωνα με την παύλεια παρακαταθήκη.

Βάσει των ανωτέρω, ο Απόστολος Παύλος θεωρεί ότι τα τελετουργικά του μωσαϊκού νόμου και γενικότερα των ιουδαϊκών παραδόσεων έχουν πλέον καταργηθεί και δεν πρέπει να τηρούνται. Έτσι, στον χώρο της Εκκλησίας δεν τηρούνται πλέον η πρακτική της περιτομής, η αργία του Σαββάτου, η διάκριση των τροφών, οι καθαρμοί, οι θυσίες και βέβαια οι ιουδαϊκές και οι φαρισαϊκές νηστείες. Αντίθετα ο Παύλος θεωρεί ότι συνεχίζουν να ισχύουν οι καθαρά ηθικές διατάξεις του Νόμου που απορρέουν από τον Δεκάλογο. Την ηθική του Νόμου όμως την ερμηνεύει πνευματικά υπό το φως της κορυφαίας των αρετών, δηλαδή της ανιδιοτελούς χριστιανικής αγάπης, αλλά και με βάση την τρέχουσα ηθική της ρωμαϊκής κοινωνίας της εποχής του.³⁰

2. Η νηστεία στον σύγχρονο κόσμο και το σχετικό κείμενο της Αγίας και Μεγάλης Συνόδου της Κρήτης

Στην ενότητα αυτήν θα επιδιώξουμε να συνδέσουμε τα περί νηστείας διαλαμβανόμενα στις επιστολές του Αποστόλου Παύλου με την τρέχουσα εκκλησιαστική πρακτική της νηστείας εντός του σύγχρονου κόσμου.

---

27 Πρβλ. Β΄ Κορ. 5,17.

28 Γαλ. 6,2: «Ἀλλήλων τὰ βάρη βαστάζετε καὶ οὕτως ἀναπληρώσατε τὸν νόμον τοῦ Χριστοῦ».

29 Σχετικά με τη χρονολόγηση και το πρόβλημα του συγγραφέα των Ποιμαντικών Επιστολών σύμφωνα με τα δεδομένα της σύγχρονης έρευνας βλ. ενδεικτικά Ιωάννη Δ. Καραβιδόπουλου, *Εἰσαγωγή σὴν Καινὴ Διαθήκη*, Ostrakon, Θεσσαλονίκη (4η έκδ.), 2016, 355-360· Udo Schnelle, *Einleitung in das Neue Testament*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen (8η έκδ.), 2012, 405-410.

30 Βλ. σχετικά με τις περί Νόμου αντιλήψεις του Αποστόλου Παύλου James D.G. Dunn (επιμ.), *Paul and the Mosaic Law: The Third Durham-Tübingen Research Symposium on Earliest Christianity and Judaism (Durham, September 1994)*, Mohr Siebeck, Tübingen, 1996.

Ο σύγχρονος πολιτισμός έχει μεταλλάξει σε μεγάλο βαθμό τον αρχέγονο τρόπο ζωής που αντιστοιχεί προς την ανθρώπινη φύση. Ειδικά ο σύγχρονος άνθρωπος του λεγόμενου «πρώτου κόσμου» διάγει κατά κανόνα το μεγαλύτερο μέρος του βίου του ουσιαστικά σε κατάσταση ακινησίας. Διαθέτει επίσης πολυάριθμες διατροφικές επιλογές, οι περισσότερες εκ των οποίων επιβαρύνουν την υγεία του, όπως είναι οι μεταλλαγμένες καλλιέργειες, οι ψεκασμοί των καλλιεργειών με ολοένα και πιο δραστικά ζιζανιοκτόνα, η μόλυνση των θαλασσών και συνεπώς των ψαριών με απόβλητα, πετρέλαιο, πλαστικά, βαρέα μέταλλα και ραδιενέργεια, καθώς και η χρήση ορμονών και αντιβιοτικών στην εκτροφή ζώων προς κατανάλωση. Εξάλλου, από διατροφικής πλευράς οι εποχές τείνουν να καταργηθούν σήμερα στην πράξη, καθότι όλες σχεδόν οι τροφές είναι πλέον διαθέσιμες καθ' όλη τη διάρκεια του έτους. Τέλος, υπάρχει δυνατότητα πρόσληψης πολύ περισσότερων θερμίδων από αυτές που ο άνθρωπος χρειάζεται για την επιβίωση και την ευζωία του. Οι παράγοντες αυτοί οδηγούν στην κατακόρυφη αύξηση των αυτοάνοσων νοσημάτων, καθώς επίσης και στο διαρκώς επιδεινούμενο σύγχρονο φαινόμενο της παχυσαρκίας και των ασθενειών που συνδέονται αιτιωδώς με αυτήν, όπως είναι οι καρδιοπάθειες, οι ασθένειες του πεπτικού συστήματος, ο διαβήτης, διάφορα είδη καρκίνων κ.ο.κ. Μπορεί ο σύγχρονος πολιτισμός να έχει αυξήσει το προσδόκιμο της ζωής μας, αλλά από την άλλη πλευρά έχει πλήξει καίρια την υγεία μας.³¹

Έχουν ήδη επισημανθεί σε άλλες μελέτες τα προβλήματα της σύγχρονης εποχής που συνδέονται ή θα έπρεπε να συνδέονται με μια σύγχρονη χριστιανική νηστευτική πρακτική και να συμβάλλουν στη διαμόρφωσή της, όπως η οικολογική κρίση, η ανέχεια και συνεπώς ο υποσιτισμός μεγάλου τμήματος του ανθρώπινου πληθυσμού, οι διαθέσιμες και μη διαθέσιμες τροφές στα διάφορα μέρη και πλάτη της γης,³² καθώς επίσης και το υψηλό κόστος ορισμένων από τις νησιίσιμες τροφές, όπως είναι κατεξοχήν τα περισσότερα είδη ψαριών και θαλασσινών.³³ Στα παραπάνω πρέπει να προστεθούν και οι αρνητικές συνέπειες που μπορεί να έχει για την υγεία πλείστων ανθρώπων η σύγχρονη νησιίσιμη διατροφή, η οποία είναι πολύ διαφορετική από αυτήν του αρχαίου και του μεσαιωνικού μεσογειακού κόσμου.³⁴ Ειδικά η δυνατότητα που δίνουν οι περί νηστείας κανόνες στην απεριόριστη κατανάλωση υδατανθράκων

---

31 Βλ. ενδεικτικά Jennie R. Joe and Robert S. Young (επιμ.), *Diabetes as a Disease of Civilization: The Impact of Culture Change on Indigenous People*, Mouton de Gruyter, Βερολίνο/ Νέα Υόρκη, 1994· Loren Cordain, S. Boyd Eaton, Anthony Sebastian, Neil Mann, Staffan Lindeberg, Bruce A. Watkins, James H. O' Keefe, and Janette Brand Miller, «Origins and Evolution of the Western Diet: Health Implications for the 21st Century», *The American Journal of Clinical Nutrition*, 81/2 (2005) 341-354.

32 Βλ. «Η σπουδαιότητα» (σημ. 3), παρ. 8.

33 Πρβλ. κυρίως την ανάλυση του Athanasios N. Papathanasiou, «Christian Fasting in Postmodern Society: Considering the Criteria», *St Vladimir's Theological Quarterly*, 60/1-2 (2016) 264-266.

34 Αναφέρομαι κυρίως στις συσκευασμένες τροφές, οι οποίες περιλαμβάνουν πληθώρα χημικών ουσιών ως ενισχυτικών γεύσης και συντηρητικών, αλλά και στην εκτεταμένη χρήση ζάχαρης και γενικά γλυκαντικών ουσιών που ήταν άγνωστες στους αρχαίους μεσογειακούς πολιτισμούς και στη βυζαντινή εποχή. Βλ. σχετικά με την ιστορία της ζάχαρης Peter Macinnis, *Bittersweet: The Story of Sugar*, Allen & Unwin, Crows Nest, 2002).

σε συνδυασμό με τον σύγχρονο καθιστικό τρόπο ζωής μπορεί να επιδεινώσει σε σημαντικό βαθμό τα ήδη υπάρχοντα προβλήματα υγείας, αλλά και να δημιουργήσει νέα.³⁵

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η νηστεία αποτελεί απαραίτητο στοιχείο της χριστιανικής ζωής και ότι υπήρξαν σημαντικοί θεολογικοί, πνευματικοί και ποιμαντικοί λόγοι για την υιοθέτηση και τη θεσμοθέτησή της.³⁶ Ασφαλώς δεν είναι τυχαίο ότι στο πλαίσιο της Ορθόδοξης, τουλάχιστον, Χριστιανικής Εκκλησίας ο αρχαίος θεσμός της νηστείας έχει σταδιακά ενισχυθεί με την πάροδο των χρόνων και ουδέποτε αμφισβητήθηκε.³⁷

Από την άλλη πλευρά, ειδικά στις ενθουσιαστικές παύλειες κοινότητες, η αντιπαλότητα με τους φανατικούς Ιουδαιοχριστιανούς, η προσμονή της εγγίζουσας παρουσίας του Κυρίου,³⁸ καθώς και ο έντονα χαρισματικός χαρακτήρας της κοινής εκκλησιαστικής ζωής φαίνεται ότι δεν άφησαν χώρο για την εφαρμογή μιας κάποιου είδους θεσμοθετημένης νηστείας. Ήταν η καθυστέρηση της Παρουσίας³⁹ και η σταδιακή δημιουργία σταθερών εκκλησιαστικών θεσμών που προφανώς ενόησαν την καθολική θεσμοθέτηση της νηστείας, όχι βέβαια ως αυτοδικαιωτικής πρακτικής που οδηγεί αυτονομημένα στη σωτηρία, αλλά ως αυταπάρνησης, κοινωνίας με τα παθήματα του Χριστού και άσκησης της αγάπης έναντι των αδελφών, μεταξύ άλλων μέσω της συνδεόμενης με αυτήν ελεημοσύνης.

Είναι γνωστό ότι στην αρχαία Εκκλησία υπήρξε πολυμορφία και στην πρακτική της νηστείας.⁴⁰ Η πολυμορφία αυτή ωστόσο δεν απείλησε την ενότητα μεταξύ των κατά τόπους εκκλησιών. Η σταδιακή ομογενοποίηση των προβλεπόμενων νηστειών μέσω των ιερών κανόνων κατέστη εφικτή κατά τη βυζαντινή εποχή, μεταξύ άλλων και διότι από την τότε προοπτική ο χριστιανικός κόσμος εντοπιζόταν κυρίως στον ενιαίο γεωγραφικό χώρο περί την Μεσόγειο Θάλασσα. Ωστόσο τουλάχιστον μέχρι και τον 12^ο αιώνα οι μόνες υποχρεωτικές νηστείες ήταν,

---

35 Για τα σοβαρότατα προβλήματα υγείας που προκαλεί η υπερκατανάλωση υδατανθράκων, βλ. ενδεικτικά Lee S. Gross, Li Li, Earl S. Ford, and Simin Liu, «Increased Consumption of Refined Carbohydrates and the Epidemic of Type 2 Diabetes in the United States: An Ecologic Assessment», *The American Journal of Clinical Nutrition*, 79/5 (2004) 774-779.

36 Για τη θεολογική θεμελίωση της νηστείας, αλλά και της κατάλυσης των τροφών βλ. Papathanasiou, «Fasting» (σημ. 33), 256.

37 Βλ. ό.π. 263. Για τον λόγο αυτόν δεν μπορεί, κατά τη γνώμη μου, να γίνει αποδεκτή η πρόταση του Rastko Jovic, «Importance» (σημ. 1), 113, περί προαιρετικότητας της νηστείας. Η νηστεία είναι αναγκαία για όλους τους πιστούς, συγχρόνως όμως ο κάθε πιστός πρέπει να έχει τη δυνατότητα να την εξασκήσει με τρόπο ανάλογο των προβλημάτων και των ιδιαίτερων συνθηκών διαβίωσής του, βλ. «Η σημασία» (σημ. 3), παρ. 8.

38 Βλ. σχετικά Günter Klein, «Apokalyptische Naherwartung bei Paulus», στο Hans Dieter Betz und Luise Schottroff (επιμ.), *Neues Testament und christliche Existenz: Festschrift für Herbert Braun*, Mohr Siebeck, Tübingen, 1973, 241-262.

39 Βλ. σχετικά Erich Gräßer, *Das Problem der Parusieverzögerung in den synoptischen Evangelien und in der Apostelgeschichte*, de Gruyter, Berlin/ New York (3η έκδ.), 1977.

40 Βλ. σχετικά Papathanasiou, «Fasting» (σημ. 33), 260-261· Jovic, «Importance» (σημ. 1), 108-110· «Η σπουδαιότητα» (σημ. 3), παρ. 2.

σύμφωνα με τον Βαλσαμόνα, αυτές της Μεγάλης Τεσσαρακοστής και της Τετάρτης και Παρασκευής, ενώ όλες οι υπόλοιπες ήταν ακόμη προαιρετικές.⁴¹

Αντιστοιχούν όμως οι αρχαίοι και μεσαιωνικοί ιεροί κανόνες περί νηστείας προς τη σύγχρονη πραγματικότητα με τα προαναφερθέντα προβλήματα, τα οποία δεν υπήρχαν κατά την εποχή της θεσμοθέτησής τους; Το περί νηστείας κείμενο της Αγίας και Μεγάλης Συνόδου της Κρήτης αφήνει το περιθώριο της οικονομίας (παρ. 7 και 8). Πρόκειται αναμφίβολα για θετικό βήμα. Με βάση την ανωτέρω ανάλυση θα θέσουμε ακολούθως προς συζήτηση και κάποιες περαιτέρω παραμέτρους του θέματος.

Κατά το πνεύμα του Αποστόλου Παύλου θα λέγαμε ότι η νηστεία αποτελεί απαραίτητη και επιβεβλημένη συγκατάβαση στην πνευματική ασθένεια και αδυναμία του πεπτωκότος ανθρώπου με ισχύ αποκλειστικά και μόνο εντός του παρόντος κόσμου.⁴² Ωστόσο οφείλουμε να λάβουμε υπόψη μας ότι πολύ περισσότερο σήμερα από ό,τι σε παλαιότερες εποχές κάθε άνθρωπος, και συνεπώς κάθε μέλος της Εκκλησίας, έχει διαφορετικό επίπεδο υγείας και συχνά ιδιαίτερους διατροφικούς περιορισμούς, πράγμα που σημαίνει ότι δεν μπορούν όλοι να τηρούν τη νηστεία κατά τον ίδιο τρόπο.

Το περί νηστείας κείμενο της Αγίας και Μεγάλης Συνόδου της Κρήτης απηχεί αυτήν την πραγματικότητα επισημαίνοντας τα εξής επί της ανάγκης προσαρμογής της νηστείας στις συνθήκες του σύγχρονου κόσμου:

«Ὅθεν διά τούς ἔχοντας δυσκολίαν εἰς τήν τήρησιν τῶν ἰσχυουσῶν περί νηστείας διατάξεων εἴτε ἐκ λόγων ἀτομικῶν (ἀσθένεια, στράτευσις, συνθήκαι ἐργασίας κ.λπ.) εἴτε γενικωτέρων (εἰδικαί συνθήκαι ἐπικρατοῦσαι εἰς τινας χώρας ἀπό πλευρᾶς κλίματος, καθῶς καί κοινωνικο-οικονομικά ἰδιαιτερότητες τινῶν χωρῶν λ.χ. ἀδυναμία εὐρέσεως νηστησίμων τροφῶν) ἐπαφίεται εἰς τήν διάκρισιν τῶν κατὰ τόπους Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν νά καθορίσουν τήν φιλόνητον οἰκονομίαν καί ἐπιείκειαν, ἀπαλύνουσαι, κατὰ τάς εἰδικᾶς ταύτας περιπτώσεις, τὸ τυχόν “στυφόν” τῶν ἱερῶν νηστειῶν» (παρ. 8).

---

41 Βλ. Γεωργίου Α. Ράλλη και Μιχαήλ Ποτλή, *Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων τῶν τε ἁγίων καὶ πανευφήμων ἀποστόλων καὶ τῶν ἱερῶν καὶ τοπικῶν οἰκουμενικῶν συνόδων καὶ τῶν κατὰ μέρος ἁγίων πατέρων ἐκδοθὲν σὺν πλείσταις ἄλλαις τὴν ἐκκλησιαστικὴν κατάστασιν διεπούσαις διατάξεσι, μετὰ τῶν ἀρχαίων ἐξηγητῶν, καὶ διαφόρων ἀναγνωσμάτων*, τόμος 2, ἐκ τῆς τυπογραφίας Γ. Χαρτοφύλακος, Ἀθήνησιν, 1852, 89-90.

42 Η νηστεία προϋποθέτει την ύπαρξη τροφών. Εφόσον στον ανακαινισμένο εσχατολογικό κόσμο δεν θα υπάρχουν τροφές, είναι προφανές ότι δεν θα υπάρχει ούτε η έννοια της νηστείας ως αποχής από τροφές. Ο Επίσκοπος Μάξιμος της Ορθόδοξης Σερβικής Επισκοπής Δυτικής Αμερικής επισημαίνει ότι στην πρώτη παράγραφο του περί νηστείας κειμένου της Συνόδου εκπροσωπείται η θέση ότι η νηστεία είναι «μια εικόνα της μελλούσης ζωής», βλ. Bishop Maxim of Western America, *Diary of the Council: Reflections from the Holy and Great Council at the Orthodox Academy in Crete, June 17–26, 2016*, Sebastian Press/ Western American Diocese of the Serbian Orthodox Church, Alhambra California, 2016, 53. Ωστόσο η θέση αυτή απουσιάζει παντελώς από το συγκεκριμένο κείμενο.

Βάσει της προηγηθείσας ανάλυσης της παύλειας μαρτυρίας περί νηστείας, της διαχρονικής πολυμορφίας της εκκλησιαστικής νηστευτικής πρακτικής, αλλά και των ιδιαιτεροτήτων της σύγχρονης πραγματικότητας εντοπίζουμε δύο βασικά προβλήματα σε αυτήν την κατά τα λοιπά θετική και εποικοδομητική τοποθέτηση:

α) Το ότι η προσαρμογή της νηστείας χαρακτηρίζεται «φιλόανθρωπος οικονομία και επίεικεια»: Όντως στον σύγχρονο κόσμο, πολύ περισσότερο από ό,τι σε παλαιότερες εποχές, είναι συχνά απαραίτητη μια προσωπική και εξατομικευμένη προσέγγιση στη νηστευτική πρακτική του κάθε πιστού.⁴³ Ωστόσο από θεολογικής πλευράς η αναγκαστική και επιβεβλημένη προσαρμογή της νηστείας δεν μπορεί και δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται στο πλαίσιο της εφαρμογής των αρχών της οικονομίας και της επίεικειας. Η προσαρμοσμένη νηστεία που θα τηρήσουν οι άνθρωποι με ιδιαίτερες συνθήκες ζωής και προβλήματα υγείας αποτελεί κατ' ουσίαν εφαρμογή της ακρίβειας.⁴⁴ Ειδικά στις προαναφερθείσες περιπτώσεις Χριστιανών με εγγενείς δυσκολίες ως προς την τήρηση της νηστείας η χρήση των εννοιών της επίεικειας και της οικονομίας μπορεί δυνητικά να τους ωθήσει στο να προσπαθήσουν να αναρριχηθούν μέχρι την υποτιθέμενη ακρίβεια προξενώντας έτσι σημαντικά προβλήματα όχι μόνο στον εαυτό τους, αλλά και στον συγγενικό και κοινωνικό τους περίγυρο.⁴⁵ Ούτως ή άλλως το πόσο μικρή σημασία θα έπρεπε να αποδίδεται στην αποχή καθεαυτήν από συγκεκριμένες τροφές προκύπτει σαφώς από τις προαναφερθείσες θέσεις του Αποστόλου Παύλου, σύμφωνα με τις οποίες το θέμα αυτό πρέπει να αντιμετωπίζεται βάσει των όσων υπαγορεύουν η συνείδηση και η προς αλλήλους αγάπη των Χριστιανών ως μελών του σώματος της Εκκλησίας.

β) Το ότι δεν αναγνωρίζεται στο κείμενο η δυνατότητα του ώριμου πνευματικά Χριστιανού να κρίνει ο ίδιος ακολουθώντας τη συνείδησή του το πώς ακριβώς πρέπει να εφαρμόζει τις νηστείες της Εκκλησίας αναλαμβάνοντας έτσι και τη σχετική ευθύνη: Ο Απόστολος Παύλος προϋποθέτει αυτήν την ωριμότητα στους δυνατούς ως προς την πίστη θέτοντας ως κριτήριό της την αγάπη έναντι των πνευματικά ασθενών, που εκφράζεται ως προστασία από τον κίνδυνο σκανδαλισμού τους. Διερμηνεύοντας το πνεύμα του αποστόλου θα λέγαμε ότι όλοι οι πιστοί καλούνται να ωριμάσουν πνευματικά,⁴⁶ ώστε να μπορούν να αναλάβουν οι ίδιοι τις ευθύνες που τους αναλογούν για τη διατήρηση και τη βελτίωση όχι μόνο

---

43 Διαφορετικής λογικής υπήρξε η πρόταση του Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Ιωακείμ Γ' για την εισαγωγή στην ορθόδοξη νηστεία της κατάλυσης ιχθύος και γάλακτος, χάριν προσαρμογής προς τις επικρατούσες κοινωνικές συνθήκες της εποχής, αλλά και ενισχύσεως της υγείας συνολικά των πτωχών χριστιανικών πληθυσμών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, βλ. σχετικά Αρσένη Αρσενάκη, «Ο Πατριάρχης Ιωακείμ Γ' για το θέμα της νηστείας», στην ιστοσελίδα https://panorthodoxcemes.blogspot.com/2017/04/blog-post_26.html#more.

44 Μια αντίστοιχη κατανόηση των εννοιών «ακρίβεια» και «οικονομία» προτείνει και ο Papathanasiou, «Fasting» (σημ. 33), 258-259, ο οποίος επισημαίνει εύστοχα ότι υπάρχουν κατηγορίες ανθρώπων που νηστεύουν με τον τρόπο τους πολύ περισσότερο από ό,τι όσοι ακολουθούν τις προβλεπόμενες από τους εκκλησιαστικούς κανόνες νηστείες.

45 Πρβλ. το περί νηστείας κείμενο των νέων Ορθόδοξων Σέρβων και Αμερικανών θεολόγων που διαβάστηκε στην Αγία και Μεγάλη Σύνοδο και παρατίθεται στο Maxim, *Diary* (σημ. 42), 56-57.

46 Πρβλ. Α' Κορ. 3,1-3· Εφ. 4,13-14· Α' Θεσ. 2,7-8.

της πνευματικής, αλλά και της σωματικής τους υγείας, όπως και οφείλουν ως ναοί του ζώντος Θεού, πάντοτε βέβαια λαμβάνοντας υπ' όψιν τούς επιρρεπείς στον σκανδαλισμό αδελφούς.⁴⁷ Ασφαλώς σε αυτήν την πορεία ωρίμασης οφείλουν να συμβάλλουν φωτισμένοι, αλλά και καταλλήλως εκπαιδευμένοι και ευαισθητοποιημένοι πνευματικοί οδηγοί, οι οποίοι δεν θα αυθαιρετούν προσκολλώμενοι στο «γράμμα του νόμου» ή οχυρώνόμενοι πίσω από γενικού χαρακτήρα κατευθυντήριες γραμμές και οδηγίες, αλλά θα ασκούν με τη δέουσα διάκριση την κατά περίπτωση εξατομικευμένη και ενδεδειγμένη οικονομία ή ακρίβεια.

---

47 Πρβλ. Α΄ Κορ. 3,17: «Εἴ τις τὸν ναὸν τοῦ θεοῦ φθειρεῖ, φθερεῖ αὐτὸν ὁ θεός. Ὁ γὰρ ναὸς τοῦ θεοῦ ἅγιός ἐστιν, οἳτινές ἐστε ὑμεῖς».